

Protipól k strachu: občianske aktivity na pomoc utečencom

Ivana Rapošová a Tina Gažovičová

Centrum pre výskum etnicity a kultúry

V roku 2015 vstúpilo do Európy vyše 1 000 000 migrantov z Afriky a Blízkeho východu.¹ Najväčšie percento migrantov tvorili utečenci zo Sýrie, Afganistanu a Iraku, teda krajín, kde už niekoľko rokov prebieha vojnový konflikt.² Oproti uplynulým rokom sa tak v mnohých európskych štátoch výrazne zvýšil počet žiadostí o azyl.³ V slovenskom verejnom priestore sa v súvislosti s touto situáciou zaužíval pojem “utečenecká kríza”. Správy o utečencoch na Slovensku boli často zveličené, selektívne a využívali emočne zafarbené slová ako “kríza”, “hrozba”, “kriminalita”, “bezpečnosť Slovenska”, “islamizácia”, “radikalizmus”, a pod.⁴ Vyvolali tak vlnu strachu a na slovenskú spoločnosť pôsobili značne polarizujúco.

Vláda SR sa k prijímaniu utečencov a poskytovaniu pomoci postavila prevažne negatívne (pozri text Eleny G. Kriglerovej a Aleny Chudžíkovej⁵). Tento negatívny postoj však nebol zdieľaný naprieč celou spoločnosťou. V protiklade k nemu vznikla rada občianskych aktivít, ktorých cieľom bola nielen konkrétna pomoc potrebným, ale aj vyjadrenie podpory takým politickým riešeniam, ktorých cieľom je prijímanie utečencov na Slovensko. Práve týmto iniciatívam neziskových organizácií i jednotlivcov sa venuje tento text. Považujeme ich za významný protipól k „sekuritizácii migrantov“ zo strany vlády, teda k prezentovaniu príchodu utečencov primárne ako bezpečnostného rizika bez ohľadu na ich humanitárne potreby.

Postoje k utečencom

Z doteraz realizovaných výskumov verejnej mienky je zrejmé, že väčšina občanov Slovenska má z utečencov skôr strach a nepodporuje ich príchod na Slovensku. Podobne ako vo vzťahu k menšinám, ktoré žijú na Slovensku, aj pri utečencoch slovenská spoločnosť vykazuje vysokú mieru strachu z “neznámych” a “cudzích” národností či kultúr. Podľa prieskumov verejnej mienky väčšina Slovákov nesúhlasí s tým, aby Slovensko prijalo utečencov (vo dvoch reprezentatívnych

výskumoch sa tak vyjadrilo raz 56%⁶ a raz 70%⁷ opýtaných). S tým, aby ich Slovensko prijalo, súhlasilo v jednotlivých výskumoch 18%⁸ alebo 23%⁹ slovenskej populácie. Zároveň sa vo výskumoch väčšina ľudí vyjadrila, že nemá dostatok informácií o aktuálnej situácii. Vo výskume realizovanom v septembri 2015 len 16% populácie uviedlo, že považujú svoju informovanosť o situácii utečencov za dostačujúcu a získaniu informácií venovali vlastné úsilie. 47% populácie je naopak o situácii informovaných len zbežne a väčšinu informácií získava zo slovenských médií. 16% populácie nemá informácie skoro žiadne a v téme sa neorientuje.¹⁰ Z uvedených dát vyplýva potreba lepšej informovanosti verejnosti. O to viac vzrastá význam nestranného informovania a verejnej diskusie. Domnievame sa, že v tomto smere mohli opisované občianske iniciatívy ku kultivácii diskusie výrazne prispieť.

Občianske iniciatívy na Slovensku

Jednou z prvých občianskych iniciatív, ktoré sa objavili vo verejnom priestore, bola kampaň „Kto pomôže“ spustená v máji 2015. Jej cieľom bolo vyzvať vládu SR, aby prijala 100 rodín zo Sýrie a Iraku. Iniciátorom kampane bola Spoločnosť Ladislava Hanusa. Napriek tomu, že sa jedná o kresťanskú organizáciu, podarilo sa jej spojiť občiansku spoločnosť naprieč spektrom náboženskej príslušnosti a kampaň podporili mnohé organizácie a osobnosti, ktoré nemajú náboženskú profiláciu, medzi inými aj CVEK. Kampaň „Kto pomôže“ si dala za cieľ nájsť 1 000 dobrovoľníkov, ktorí by radi pomáhali pri integrácii utečencov na Slovensku. V priebehu niekoľkých mesiacov sa k nej prihlásilo vyše 2 000 jednotlivcov a rodín so záujmom pomáhať. Spomedzi nich 166 dobrovoľníkov ponúklo ubytovanie, 383 ľudí vyjadrilo ochotu finančne prispievať utečencom na nájom a 847 ľudí ponúklo svoj čas na to, aby ich učili po slovensky.¹¹

Ďalšia iniciatíva nesie názov "Stredozemné more je aj „naše more“" a spustila ju Liga za ľudské práva pri príležitosti Svetového dňa utečencov. V rámci tejto iniciatívy vznikol otvorený list adresovaný predsedovi vlády Slovenskej Republiky, v ktorom 38 mimovládnych organizácií spolu s viacerými osobnosťami verejného života žiada vládu, aby aktívnejšie pristúpila k riešeniu humanitárnej krízy spojenej s narastajúcim počtom utečencov. Konkrétne požiadavky sú smerované hlavne k vyjadreniu solidarity s utečencami a otvorenosti k prijatiu tých najzraniteľnejších, k aktívnejšej pomoci Slovenska v tranzitných krajinách, ako aj k presadzovaniu takých politických riešení, ktoré uľahčia príchod utečencov do Európy legálnou cestou.¹²

Najrozsiahlejšou iniciatívou sa stala Výzva k ľudskosti, ktorá vznikla v auguste 2015. Iniciátori výzvy si ako logo zvolili symbol srdca a dlane a symbolicky tak podčiarkli svoj morálny apel na ľudskosť a solidaritu v spoločnosti. Výzvu svojim podpisom podporilo takmer 12 000 ľudí, medzi inými aj niekoľko známych osobností. Z verejných činiteľov ju podporil aj prezident Andrej Kiska, či ombudsmanka Jana Dubovcová, ktorá iniciátorom Výzvy odovzdala aj ocenenie za prínos v oblasti ochrany základných ľudských práv v uplynulom roku. Výzva vznikla ako reakcia na

tragickú smrť 71 utečencov zo Sýrie, ktorí sa koncom augusta udusili v zamknutej dodávke v Rakúsku, neďaleko slovenských hraníc. Píše sa v nej: „Vyzývame vládu SR, aby ihneď podnikla kroky, ktoré pomôžu zmierniť bremeno krajín, ktoré sú najviac vystavené utečeneckej vlne a zmiernila utrpenie utečencov. Stovky jednotlivcov a komunít dobrovoľne ponúklo pomoc. Práve títo ľudia môžu byť kostrou našej pomoci. Preto by vláda s nimi mala ihneď nadviazať komunikáciu a ponúknuť čo najväčšiu možnú podporu.“¹³ Výzva sa tak vo svojej podstate priamo opiera o infraštruktúru, ktorú vytvorili samotní občania, a žiada vládu o jej podporu. Hlavnou formou mobilizácie sa stal Facebook a webové stránky iniciatívy, kde sa zhromažďovali informácie o možnostiach humanitárnej pomoci, teda prevažne o materiálnych a finančných zbierkach, a kritické komentáre k vyjadreniam vo verejnom priestore. V septembri 2015 sa taktiež konal koncert Výzva k ľudskosti, ktorý priviedol do ulíc Bratislavy približne 1 000 jednotlivcov. Koncert reagoval na súbežne prebiehajúci pochod proti islamizácii. Podobne ako iniciatíva Kto pomôže, Výzva k ľudskosti prepojila organizácie, inštitúcie i jednotlivcov z rôznych sfér a predložila jasne formované požiadavky vláde SR.

Občianska spoločnosť a cirkevné združenia od leta kontinuálne organizujú materiálne a finančné zbierky na pomoc utečencom v Európe. Napríklad organizácia Človek v ohrození spustila finančnú zbierku na konci augusta a v priebehu troch mesiacov vyzbierali vyše 46 000 EUR.¹⁴ Slovenská katolícka charita ku koncu septembra 2015 vyzbierala vyše 12 500 EUR pre utečencov v zahraničí a 5 800 EUR pre integráciu utečencov na Slovensku.¹⁵ Zároveň sa pravidelne konajú materiálne zbierky. V rámci iba jednej z nich dobrovoľníci koncom novembra odovzdali 1300 kg oblečenia a inej pomoci pre rakúsku organizáciu Samariter Hilfe a utečenecké zariadenia v Rakúsku.¹⁶ Významnú úlohu v občianskej mobilizácii zohrali sociálne siete. Cez stránky na Facebooku koordinujú stovky ľudí zber materiálnej pomoci a distribúciu vecí dobrovoľníkom, ktorí pomáhajú utečencom v teréne v rôznych krajinách Európy. Napríklad v uzavretej skupine Refugee Crisis Bratislava Volunteers sa združuje vyše 1 000 ľudí.

Sociálne médiá zároveň zohrali aj významnú symbolickú úlohu. Vizuálne symboly kampaní na pomoc utečencom ako Výzva k ľudskosti, či Refugees welcome umožnili vyjadriť solidaritu a morálny apel vo virtuálnom svete. Napriek tomu, že v tomto smere nie je možné hovoriť o občianskom aktivizme v pravom zmysle slova, v dobe, keď verejnej debate dominuje proti-utečenecká rétorika, aj takéto vyjadrenie solidarity vytvára protipól k diskurzu vylúčenia a otvára priestor pre verejnú diskusiu.

Mnohé organizácie, ale aj jednotlivci, cestovali pomáhať utečencom priamo na miesta, kde títo čakali na možnosť vstupu do EÚ. Ešte v lete viacerí obyvatelia a obyvatelky Slovenska pomáhali utečencom, ktorí na vlakovej stanici Budapešť Keleti čakali na možnosť cesty do Nemecka a iných krajín, alebo ich vozili na maďarsko-rakúske hranice. Po tom, ako Maďarsko zatvorilo svoje južné hranice, tímy dobrovoľníkov sa začali organizovať prevažne na srbských hraniciach. Viacerí

dobrovoľníci aj cez médiá verejnosti sprostredkovali svoje osobné skúsenosti s utečencami a informovali o ich aktuálnej životnej situácii (napr. Viera Dubačová, Vladimír Krčméry, Zuzana Kizáková a ďalší¹⁷).

Do organizovania pomoci sa zapojili aj časti občianskej spoločnosti, ktoré bežne nie sú aktívne v charitatívnych projektoch. Ukážkou toho je originálna iniciatíva „Domov na mame“, ktorá spočíva v šití nosičov, ktoré utečeneckým rodinám pomáhajú nosiť malé deti. Iniciátorom projektu je združenie Slovak Fashion Council, o.z. a do tvorby nosičov sa zapojili aj materské centrá po celom Slovensku.¹⁸

Dobrovoľnícka pomoc sa realizovala aj v Gabčíkove, kde slovenská vláda ubytovala vyše 400 žiadateľov o azyl zo Sýrie, ktorí čakajú na spracovanie ich žiadosti o azyl v Rakúsku. Dobrovoľníci tam okrem iného postavili kolotoč pre deti utečencov, ktorý im mal spríjemniť chvíle čakania. Týmto aktom sa okrem iného snažili upozorniť na fakt, že v skupinách utečencov sú aj deti, ktoré sú celou situáciou značne traumatizované.¹⁹

Špecifickú pozíciu medzi občianskymi iniciatívami mali protestné zhromaždenia a pochody. Tie sa stali nástrojom vyjadrenia oboch spektier postojov - anti-solidárnych využívajúcich diskurz vylúčenia, ako aj solidárnych volajúcich po väčšej otvorenosti Slovenska voči rozmanitosti a spolupatričnosti s utečencami. V Bratislave, Malackách a Košiciach prebehli v septembri a októbri protesty s názvom Pochod proti islamizácii Európy. Organizátormi pochodov boli združenia a politické strany hlásiace sa k radikálnemu nacionalizmu, medzi inými Ľudová strana naše Slovensko.²⁰ V Bratislave aj Košiciach vyvolali protesty odpoveď zo strany občianskych aktivistov. Kým v Bratislave iniciátori Výzvy k ľudskosti reagovali na pochod organizáciou vlastného podujatia²¹, v Košiciach hnutie Otvorené Košice ohlásilo, že za každých 100 metrov, ktoré protestujúci proti imigrantom prejdú, darujú na humanitárnu pomoc 40 EUR.²²

Rôzne podoby občianskeho aktivizmu na Slovensku

Občianske iniciatívy, ktoré sa na Slovensku objavili v reakcii na negatívne postoje voči utečencom, môžeme rozdeliť na tri základné typy. Do prvej kategórie spadajú aktivity, ktorých cieľom je podporiť prijímanie utečencov do krajiny a dohliadnuť na dodržiavanie ich práv, pokiaľ už sa na území štátu nachádzajú. Tieto môžeme označiť za viac politické, nakoľko sú namierené predovšetkým na vládnych činiteľov a využívajú prvky advokácie. Do tejto kategórie patrí predovšetkým Výzva k ľudskosti a iniciatíva Kto pomôže.

Druhým typom sú aktivity zamerané na poskytnutie humanitárnej pomoci utečencom tam, kde sa práve nachádzajú, teda prevažne za hranicami Slovenska. Práve na tomto fronte sme zaznamenali za posledné mesiace výrazný nárast občianskej angažovanosti, ktorá presahovala tradične

inštitucionalizované formy humanitárnej pomoci (napr. posielanie spoplatnených SMS humanitárnym organizáciám, zbierky šatstva, apod.) a priniesla viac aktívne formy angažovanosti (napr. vo forme priamych výjazdov dobrovoľníkov za hranice do utečeneckých táborov), či inovatívne formy podpory (napr. šitie nosičov pre deti v rámci iniciatívy "Domov na mame").

Tretím typom sú tzv. reaktívne občianske aktivity, ktorých cieľom je predovšetkým reagovať na iniciatívy presadzujúce myšlienky extrémneho nacionalizmu, rasizmu a xenofóbie vo verejnom priestore. Sem môžeme zaradiť koncert Výzvy k ľudskosti alebo iniciatívu komunity Otvorené Košice.

Pochopiteľne, vyššie zmienené delenie je skôr analytické a nie je možné ho jednoznačne dodržať. Aj humanitárni pracovníci často zdôrazňovali potrebu pomáhať utečencom tým, že sa budú občania aktívnejšie zasadzovať o väčšiu otvorenosť Slovenska k ich prijatiu. Zároveň, jedna z najväčších kampaní, ktorá na Slovensku vznikla - Výzva k ľudskosti - funkčne prepojila tak humanitárnu pomoc na mieste, ako aj apel na politické strany a reakciu na pochod pravicových extrémistov centrom Bratislavy.

Záver

Vláda Róberta Fica konzistentne prejavuje striktné negatívny postoj k prijímaniu utečencov na Slovensko a posilňuje u ľudí pocit ohrozenia namiesto prejavov solidarity. Väčšinová verejná mienka je k prijímaniu utečencov tiež naladená negatívne a pod vplyvom sekuritizácie migrantov sa tento postoj ešte viac utvrdzuje. Zároveň sa však v spoločnosti vytvorila aj silná odozva občianskej spoločnosti, ktorá apeluje na pomoc a prijatie utečencov. Táto situácia dokazuje, že obyvatelia Slovenska v otázke prístupu k utečencom nie sú jednotní. Celkovo je možné zhodnotiť, že došlo k silnej polarizácii spoločnosti na dva tábory. Pritom sa neraz diskusia v spoločnosti, ale aj na úrovni najvyšších predstaviteľov štátu, zvrhávala na vzájomné osočovanie a odsudzovanie ľudí s opačným názorom, čím sa mnohokrát znemožnila zmysluplná debata.

V predloženej texte sme popísali iniciatívy občianskych združení a jednotlivcov, ktoré smerovali k prejavom solidarity s utečencami. Analyticky sme ich rozdelili na tri typy. Prvý typ aktivít má za cieľ podporiť prijímanie utečencov na Slovensko a vytvoriť tlak na ústavných predstaviteľov štátu, aby zmenili svoju politiku. Druhý typ aktivít je zameraný na humanitárnu pomoc utečencom tam, kde sa nachádzajú, teda v súčasnosti prevažne v iných európskych štátoch. Za tretí typ sme označili tzv. reaktívne občianske aktivity, ktoré v reakcii na proti-utečenecké postoje prejavovali myšlienky solidarity vo verejnom priestore. Všetky tieto aktivity dokazujú, že mnoho ľudí na Slovensku sa symbolicky aj svojimi činmi hlási k hodnotám solidarity a ľudskosti a vytvárajú tak protiváhu k postojom vládnucich politikov aj väčšiny obyvateľstva. Otázkou však zostáva, nakoľko toto občianske podhubie dokáže reálne formovať postoje verejnosti a primäť politickú reprezentáciu k špecifickým krokom. Ako sa zatiaľ ukazuje, táto schopnosť je značne limitovaná.

¹ Situation Report of 31st December 2015, Europe/Mediterranean Migration Response, International Organization for Migration, dostupné na: http://doe.iom.int/docs/Europe%20Med%20Migration%20Response_Sitrep%2011%20-%202031%20Dec%202015_FINAL.pdf

² International Organization for Migration (IOM). Oficiálne webové stránky, dostupné na: <http://www.iom.int/news/iom-counts-latest-mediterranean-arrivals-2016-german-2015-asylum-statistics>

³ Eurostat. Asylum Quarterly Report, dostupné na: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_quarterly_report

⁴ Podrobnejšie sa zavádzaniu v médiách a verejných vyhláseniach venoval napríklad Demagóg.sk. Demagóg.sk, „Argumentačný boj o utečeneckej kríze.” 20.10.2015, dostupné na: <http://www.demagog.sk/diskusie/544/argumentacny-boj-o-uteceneckej-krize>

⁵ Kriglerová, E.G., Chudžíková, A. (2016). Utečenci nám nastavujú zrkadlo: akou krajinou chceme byť? *Menšinová politika na Slovensku* 5(1).

⁶ Reprezentatívny výskum verejnej mienky realizovaný pre iniciatívu Výzva k ľudskosti v septembri 2015. Dubéci, M., Urbániková, M., „Výzva k ľudskosti. Postoje slovenskej verejnosti k utečencom.” 16.9.2015, dostupné na: http://www.slideshare.net/mdubeci1/analyticko-sprava_9.január_2016

⁷ Výsledok prieskumu agentúry Polis Slovakia pre agentúru SITA, ktorý robila od 8. do 14. júna na vzorke 1 469 respondentov. Otázka znela: „Ste za to, aby Slovensko prijalo utečencov z Blízkeho východu a severnej Afriky na základe kvót, ktoré navrhuje Európska únia?” Dostupné na:

<http://www.sita.sk/sk/blog/2015/06/prieskum-slovensko-by-nemalo-prijat-utecencov/>

⁸ Výskum Výzva k ľudskosti, *supra* poznámka č. 6

⁹ Výskum Polis Slovakia, *supra* poznámka č. 7

¹⁰ Výskum Výzva k ľudskosti, *supra* poznámka č. 6

¹¹ Rábara, P. (2015). „Ponúkajú vlastné byty, doučovanie slovenčiny či prácu.” *Postoj.sk*, 30.11.2015, dostupné na: <https://www.postoj.sk/6906/ponukaju-vlastne-byty-doucovanie-slovenčiny-ci-pracu>

¹² Liga za ľudské práva. „Stredozemné more je aj „naše more“: Iniciatíva ku Svetovému dňu utečencov.” 16.6.2015, dostupné na: <http://www.hrl.sk/aktuality/stredozemne-more-je-aj-nase-more-iniciativa-ku-svetovemu-dnu-utecencov>

¹³ Iniciatíva Výzva k ľudskosti. Oficiálne webové stránky, dostupné na: <http://www.vyzvakludskosti.sk/>

¹⁴ OZ Človek v ohrození. „Pomáhame ľuďom na úteku”. 24.11.2015, dostupné na: <http://www.clovekvohrozeni.sk/sk/spravy/aktualne/1573-clovek-v-ohrozeni-vyhlasuje-zbierku-na-pomoc-ludom-na-uteku#zbierka>

¹⁵ Slovenská katolícka charita. Oficiálne webové stránky, dostupné na: <http://www.charita.sk/pomoc-utecencom/zbierka.php>

¹⁶ Informácia od Adama Nováka zverejnená na Facebookovej stránke Refugee Crisis Bratislava Volunteers #refugeeswelcome dňa 25.11.2015, dostupné na:

<https://www.facebook.com/groups/482021958631972/?ref=ts&fref=ts> (9. január 2016)

¹⁷ Sivý, R. (2015). „Slovenka chodí na hranice pomáhať utečencom: Z ľudí robíme divú zver a pozeráme sa na nich.” *Aktuality.sk*, 21.10.2015, dostupné na: <http://www.aktuality.sk/clanok/306620/slovenka-chodi-na-hranice-pomahat-utecencom-z-ludi-robime-divu-zver-a-pozerame-sa-na-nich/>

¹⁸ Horák, O. (2015). „Profesor Krčméry hlási z hraníc, že utečenci sú zdraví ako my.” *Denník N*, 8.10.2015, dostupné na: <https://dennikn.sk/261622/utecenci-nam-ukazali-ze-este-nedozreli-hovori-slovensky-lekar/>

¹⁹ Suchá, J. (2015). „Zuzana Kizáková: Pomoc druhým mi zmenila život.” *Zena.sme.sk*, 7.12.2015, dostupné na: <http://zena.sme.sk/c/8094187/zuzana-kizakova-pomoc-druhym-mi-zmenila-zivot.html>

²⁰ Domov na mame. Oficiálne webové stránky, dostupné na: <http://domovnamame.sk>

²¹ Noviny.sk. „Prekvapenie pre deti migrantov v Gabčíkove: Kolotoč a cukrová vata.” Dostupné na <http://www.noviny.sk/c/zahranicie/prekvapenie-pre-deti-migrantov-v-gabcikove-kolotoc-a-cukrova-vata>

²² Ľudová strana naše Slovensko. „Podporili sme košický protest proti islamizácii Európy a príchodu imigrantov na Slovensko!”. 22.10.2015, dostupné na:

<http://www.naseslovensko.net/nasa-praca/podporili-sme-kosicky-protest-proti-islamizacii-europy-a-prichodu-imigrantov-na-slovensko/>

²³ Kyseľ, T. (2015). „Výzva k ľudskosti zatienila extrémistov, Kotleba na pochod neprišiel.” *Aktuality.sk.*, 12.9.2015, dostupné na:

<http://www.aktuality.sk/clanok/303973/v-bratislave-dnes-budu-protestovat-proti-islamizacii-aj-vyzyvat-k-ludskosti/>
²² Sita (2015). 'Protest proti islamizácii v Košiciach prebehol bez incidentov.' 17.10.2015, dostupné na:
<http://spravy.pravda.sk/regiony/clanok/371035-protest-proti-islamizacii-v-kosiciach-prebehol-bez-incidentov/>